DOBRÝ ČLOVĚK V NEDOBRÉ DOBĚ

Hana Hrzalová, zdá se, že hlavní literárně kritická funkcionářka v současném tažení za idiotizaci české literatury, podrobila v *Literárním měsíčníku* (č. 4/1974) normalizační analýze novelu výborného spisovatele Vladimíra Körnera *Zánik samoty Berhof*. V závěru exemplárně zformulovala paradox socrealismu: *„Körner jakoby se stal zajatcem své představy o lidech a o skutečnosti, a jeho příběh a postavy mlčí, alespoň pokud jde o současné etické problémy, pokud jde o současnou motivaci myšlení, cítění a činů."* Přeložíme-li si tyto hezky znějící nehoráznosti do jazyka stalinské skutečnosti, vyplývá z toho, že:

1) Körnerova chyba je, že má vyhraněné osobité vidění skutečnosti.

2) Körner mlčí o současnosti.

3) Körner by měl psát o současnosti, ovšem současnost nesmí vidět po svém, nýbrž – jak?

No, nejsme dnešní, jako – snad? – někteří dnešní literární *greenhorni* v Československu, takže na tuhle otázku známe odpověď. Víme ovšem také – a nepochybuji, že to ví i s. Hrzalová –, že upřete-li spisovateli právo na to, aby byl „zajatcem své představy o lidech a o skutečnosti", vezmete mu to, co ho dělá spisovatelem, tedy umělcem, a odsoudíte ho k roli sepisovače, psáče, ilustrátora, stylizátora a formulátora *cizích* představ o lidech a o skutečnosti; prostě uděláte ze spisovatele *hack-writera*. „Zajetí vlastní představou" je v umění totiž ona Engelsova svoboda, jež je pochopenou nutností, například svoboda autora fantasmagorických příběhů psát nádherně fantasmagorické příběhy poté, co pochopil, že pokouší-li se o realismus, jeho próza vrže. Stalinská skutečnost vytváří ovšem pro autora fantasmagorických příběhů nutnost dát se na realismus a psát vrzavá díla. Snad – řekl bych, že jistě – i s. Hrzalová chápe, že tento druhý druh pochopené nutnosti nedává autorovi nějakou zrovna svobodnou svobodu. Že prostě není nutnost jako nutnost a že Engels mluvil o přírodních zákonech, nikoli o paragrafech – někdy nepsaných – policejního státu.

Hrzalová v akci Fuks

Táž Hrzalová Hana sepsala recenzi zatím posledního románu jiného výborného spisovatele Ladislava Fukse *Návrat z žitného pole*, který je příkladnou ilustrací výše načrtnutého jevu. Hrzalová Hana dělá ovšem, jako by zřetelným vrzavostem tohoto díla tohoto jindy tak nádherně harmonizujícího autora nerozuměla: *„Zvolený příběh a hrdina odpovídají realitě roku 1948, mají smysl a význam současný a pozitivní* [...]. *A přece – cosi v próze zůstává jakoby pootočeno k minulosti, k onomu přízračnému světu* [...] *starších Fuksových próz."* Nuže, nehledě na to, že „přízračnost" v nové Fuksově próze se mi zdá být pootočena spíše k přítomnosti, vzdělaná kritička tu předstírá, že nerozumí situaci velkého autora nataženého na skřipci dvou různých nutností a že přejímá naivní představu kultpropů, jako by basu bylo možno přeladit na rejstřík houslí nebo na flétnu hrát témbrem fagotu.

Fuks na skřipci dvou pochopených nutností

Je dojemné – a tragické – pozorovat toho fantasmagorického autora na tom skřipci. Pro čtenáře, kteří román neznají: je to příběh studenta filosofie Jana Bárty, poslední inkarnace například Michala z *Variací pro temnou strunu*, zasazený do asi čtyř

měsíců života mezi únorem a červnem 1948. Supersensitivního Jana svírá *„strach, tíseň a beznaděj z konce toho února“* (s. 24), a tak přijímá nabídku svého nejlepšího přítele Mirka (jehož Hrzalová, proti jasnému smyslu postavy, označuje za „nedobrého přítele“), aby spolu odešli do emigrace. Mirek, který pochází ze zámožné lékařské rodiny, přesvědčuje Jana o rozumnosti odchodu vesměs *racionálními*, na historických zkušenostech založenými argumenty. Racionálně také přechod pro oba vyjednal a zaplatil u profesionálního průvodce, a dohodli se, že nejprve půjde Mirek, a za několik dní po něm Jan. Téhle mezidoby využije Jan k poslední návštěvě rodičů v rodné vísce Vrůbkách. Tam je vystaven silnému *emocionálnímu* nárazu, vyvěrajícímu z nostalgické idealizace kraje a lidí, a v závěru románu se rozhoduje neodejít, ale zůstat. Fuks tedy v podstatě píše drama sváru rozumu a citu a z nich plynoucího konfliktu obav a nadějí.

Průběžné motivy

Psát v roce 1974 román o únoru 1948 není ovšem možné tak, jako to bylo možné řekněme v letech 1949–50. Zároveň však není možné psát v roce 1974 v Československu román o únoru 1948 tak, jak je to možné v tom roce mimo Československo, nebo jak by to bylo bývalo možné v Československu v roce 1968. Dialektika ominózních osmiček vnáší do díla ještě jiný konflikt, než je svár rozumu a citu, obav a nadějí: specifické dilema spisovatelů píšících v zemích stalinismu; dilema toho, kam až se *musí* a kam až *lze*. Výsledek, jak víme ze zkušenosti literární historie, je prediktabilní.

Obavy z budoucnosti, které v podobných dílech psaných těsně po Únoru musely, a také i mohly chybět, mohou, a možná že i musejí být povoleny. Fuks povolení využil v nejvyšší míře. *Návratem z žitného pole* se táhne jako průběžný motiv řetěz – velice *konkretizovaných* – obav, z nichž některé, v té *konkrétní* podobě, sotva mohly existovat v myslích lidí pouhé tři měsíce po Únoru. Existují ovšem v myslích lidí z roku 1974,

ne jako obavy, ale jako historické zkušenosti, a to je první ze signifikantně nerealistických prvků knihy. Příkladem za všechny je řeč zlatníka Hoffingra: *„Bude zákon na ochranu republiky, nepřejte si slyšet, co to bude, prostě aby všechno, co chtí, mohli trestat“* (s. 126). Celá řeč tohoto jasnozřivého živnostníka je mimochodem klasickým příkladem tzv. *burial technique*, vypracované autory detektivních románů, ale pak hojně používané i autory vážných románů v zemích, kde spisovatelé musejí zamlčovat, avšak chtějí naznačit. Metoda spočívá v tom, že se platné a konkrétní stopy skryjí v záplavě nepodstatností, nevěrohodností, dohadů či vyložených nepravd. Zde několik perliček z dlouhé (s. 118–126) prognózy pana Hoffingra, napsané tou metodou: *„…musí být umění, koncerty, divadlo“*, namítá proroku zmatený Jan, a pan Hoffinger: *„…to jo. Ale zglajchšaltovaný.* […] *A věda? Plakátová,* […] *a knihy taky, ale k nečtení. Taky rádio, ale to nebudete poslouchat. Stejně se z toho nic nedovíte, a když, tak zkresleně, jak se jim to hodí“* (s. 122–123). A tak dále, až k proroctví o Zákonu na ochranu republiky. Tato konkréta, dobře známá každému Čechoslovákovi v roce 1974, jsou proložena proroctvími méně podstatnými až malichernými (*„Už se nebude jmenovat ‚U zlatý hvězdy‘, protože v komunismu zlato není. Bude se jmenovat u ‚rudý‘* – s. 124), nebo tendenčně zgeneralizovanými či takovými, která se nesplnila (*„Lidi* […] *budou rádi, když si koupí kousek chleba,* […]. *Když se vrátí z práce domů, budou tak udřený, že se svalí na postel jak špalky* […] *budou* [je] *svážet na práci v nákladních autech jako cihly“* – s. 122–123). Prostě vzorná pohřební technika. Její princip není ovšem omezen na Hoffingrovu filipiku, ale prolíná celým románem. *„Bude to tu čím dál horší, a možná horší, než si vůbec myslíme“* (Mirek, s. 48); *„Uslyším o všech těch zdejších hrůzách a těch, co ještě přijdou“* (Jan, s. 151); *„Spatřím hrůzy, i ty další, které na všechny, vůbec na všechny, v celém příštím čase čekají“* (Jan, s. 160); *„Neví, zda dostuduje, zda ho nevyloučí, chystají se prověrky a kádrování, třídní původ“* (Jan, s. 252); *„Budou z toho tragédie, strašlivá neštěstí, třeba i sebevraždy“* (Jan, s. 253) atd.

Co věta, to závažný námět, to palčivý motiv, jejž budouc-

nost, kterou dnes už známe, proměnila z obavy (v roce 1948 a mohla ještě mít charakter obavy přehnané, nebo dokonce reakcionářského malování čerta na zeď) ve skutečnost. V románě napsaném v roce 1974 proto asi už ani v Československu nelze nařídit totální vypuštění takových motivů, ale nelze jim ani dát, což jejich jest. Je povolena jen letmá zmínka; u Fukse, časově limitovaného čtyřmi měsíci po únoru 1948 (až na věci, jako je Hoffingrova extrasensorická percepce jmen budoucích zákonů), zmínka ve formě pouhých obav – a pak se žádá ty obavy rozptýlit. Jenomže to v poloze konkrétnosti, do jaké je Fuks položil, dobře nejde. Tak tedy aspoň jim ulomit hrot překladem do *metafory*: *„Možná že tu půjdu, [...] i v severním větru, v nepohodách, bouřích, [...] ale nebudu mít do prsou zármutky vryty. Nepůjdu jak vyhnanec o holi, poutník bez domova a nebudu bloudit světem a lkát na loutně“* (s. 287). „Severní vítr, nepohoda, bouře...“ zajisté krásné, byť poněkud poeticky konvenční eufemismy pro z mnohého třeba: Kalandra, Horáková, Slánský, Jan Masaryk...

Je emigrace zrada, omyl, nebo co to je?

„Nepůjdu jako vyhnanec o holi...“ Jedním z hlavních motivů románů tohoto druhu je samozřejmě emigrace. Stalinská ideologie tu s klasicky pikantní orwellovskou logikou rozeznává pouze dvě kategorie: emigraci jako zradu a emigraci jako omyl. Zrady se dopouštějí výhradně třídní nepřátelé; selskému rozumu zůstane sice navždy záhadou, jak je možno zradit nepřítele, ale selský rozum se nevyzná v dialektické metafyzice (Havel). Abych byl názorný: podle té paralogiky bylo zcela v pořádku, že například nacisti dělali známý krátký proces s těmi, kdož schvalovali atentát na pana zastupujícího říšského protektora, neboť takoví Češi zrazovali úsilí Němců Čechy jako národ nakonec zlikvidovat. Dosaďte si do tohoto metasylogismu kulaky a to, pro co stalinští kazatelé užívají eufemismu „lid“, a zarámujte si to třídním bojem na vesnici.

Emigrace jako omyl je podle téže logiky záležitost svedených, hloupých, neopodstatněně se obávajících. A to je vše. Zcela nepovšimnuty zůstávají takové skupiny jako kategorie *opodstatněně* se obávajících (v oblasti literatury lze ji charakterizovat osudy dvojic autorských jmen: Čep–Hostovský versus Kalandra–Zahraníček) nebo kategorie těch, kteří odcházejí ze zásadního filosofického nebo politického nesouhlasu, protože vědí, že doma pro svůj nesouhlas nedostanou žádnou tribunu, a konečně kategorie těch, kteří si prostě myslí, že člověk má nezadatelné lidské právo svobodně se rozhodovat. Ty a podobné zahrnuje stalinismus do černobílého schematu zrady nebo omylu. *Tertium non datur.*

Jenže Ladislav Fuks je umělec a citlivý a evidentně hodný člověk. Je proto poučné zjistit, jak proplul Scyllou a Charybdou úředního vymezení možností.

...humani nihil a me...

Emigranti jakožto zrádci jsou v *Návratu z žitného pole* odbyti dvěma větami, a i v této úlitbě vyhlížejí poměrně nezrádcovsky. Toto o nich praví idealistická svazačka Pertlová (s líbezně fuksovskou galantností uváděná skoro vždy jako „slečna“ Pertlová): *„Jsou lidé, kteří emigrují, protože jim znárodnili majetek, mají tu nějaký škraloup nebo to tu prostě nenávidí. Ti se s tímhle tady u nás sotva smíří“* (s. 257). A dost. Žádná tribunovitá síra a oheň, popřípadě jiné diabolismy. Vysoce emocionální spisovatel se v tomhle případě omezuje na suše věcné konstatování faktu.

Termín „zrádce“ se ovšem v románu objevuje – celkem dvakrát – a je zajímavé zjistit v jakých kontextech. V obou případech je zrádcem myšlen Jan a kontextem je Janova rousseauovská autoterapie rodným krajem – tedy nikdy není za zrádce označen skutečný emigrant Mirek a dušezpytné pasáže nejsou v souvislosti s filosofií nebo politikou. Což je u studenta filosofie Jana dosti pozoruhodné.

Přitom je emocionálně-mystický kontext v první z obou „zrádcovských“ pasáží značně neurčitý a potencionálně mno-

hoznačný, zatížený navíc tím, čemu Ruskin s opovržením říkal „patetický klam" (*pathetic fallacy*) a co spočívá v traktování neživých objektů, jako by to byly živé bytosti, nebo dokonce lidé. Proč to Ruskin neměl rád, znázorní snad příklad, který jestli dovolíte, ocituji z vlastního románu *Tankový prapor*. Tam jsem „patetický klam" zlomyslně uplatnil v nelichotivé charakteristice rotného Maňase. Četař ing. Krajta předčítá nahlas z Maňasova článku *Na shledanou, věrný druhu!*, otištěného v *Obraně lidu*: *„Vzpomínáš na ten krásný, tichý teplý večer* [...] *kdy jsem ležel v křoví vedle Tebe a střežil bezpečnost naší milované vlasti? Kolem nás skotačil bujný srnec se svou družkou a mně se tehdy tak prudce zachtělo se s někým polaskat – a pohladil jsem Tebe, můj věrný druhu, tanku T-34!"* Zde je „patetický klam" ve funkci satiry – a tady, jak toho odkazu rokoka používá Fuks: *„když jsem se s tebou chtěl loučit, ty sis, můj kraji, utíral oči, volal jsi mě a snad jsi mě* [...] *omluvil a prominul*, [...]. *Ty, když včas jsem pochopil svou zradu, p o t r e s t a l s mne svým d ě d i c t v í m, můj kraji, a já ti teď k r e v dávám v o b ě ť"* (s. 288–289, zdůr. J. Š.). Jak chcete rozumět podtrženým slovům, převzatým ze slovníku starožidovské mystiky, ponechávám vašemu úsudku.*

Podruhé se slovo „zrádce" vyskytuje za jiného terapeutického bloudění přízračným lesem, obklopujícím rodnou chaloupku pod horami. Jan tu má zvláštní vidění: *„‚A sám jsem ve tmě*, [...] *jen trochu malou lampu přilož k pozadí a uzříš tam* [...] *Kristepane*, [...] *uzříš tam zrádce.' A pohlédl před sebe a vpovzdáli v zeleném položeru stínů náhle spatřil člověka"* (s. 209). Protože tohle je poslední věta kapitoly, a následující kapitola na ni nenavazuje, je zřejmé, že Jan v zrcadle mystických stínů spatřil *sám sebe*, a to ve chvíli, kdy sám sebe označil za zrádce. Nevím, jak jinak tohle zvláštní místo lze číst než jako napomenutí těm, kdož za „zrádcem" člověka zásadně nevidí. Nevím také, jak je intelektuálovi nad takovým rovnítkem možno nevzpomenout Terentiovy věty *Homo sum; humani nihil a me alienum puto*. Fuks prostě, byť si ho přisvojil s. Kozák a normalizovaný svaz spisovatelů, je životní filosofií a pocitem nesmírně daleko od Moskvy, a i na tenkém laně nataženém mezi nutnostmi se vzpěčuje vidět věci jinak než pohledem „zajatce svých představ o lidech a o skutečnosti" (paní Hrzalová).

Že předchozí není jen moje svévolná interpretace zakončení kapitoly *Nedělní zvony a rokle*, nad slunce jasně potvrzuje celá koncepce emigranta Mirka, toho „nedobrého přítele" (paní Hrzalová), který z hlediska stalinského utřídění hraje v románě typickou roli svůdce hloupých, nejistých nebo neopodstatněně se obávajících. V samém *denouement* příběhu přerozený Jan – podle *Tribuny* jistě však ne zcela dobře přerozený – uvažuje o svém svůdci těmito slovy: *„Smýšlel se mnou přece dobře, vždy mi dobře radil, to se popřít nedá, zachraňoval ze zmatků, tísní, beznadějí, měl jsem vůbec někdy lepšího přítele, než byl on, snad skutečně nikdy, a jestliže se v tomhle mýlil, je věc jiná. Přece jeden omyl nesetře sto zásluh. Ale jak mu to vypíši, zdůvodním, vysvětlím?"* (s. 285). Přerozenec se tedy hlavně trápí myšlenkou, jak své rozhodnutí zdůvodnit zrádci, v němž ovšem vidí člověka, ačkoliv Mirek je na pimprlovém jevišti neosocrealismu svůdce, a tedy agent. Všechno „vypsat, zdůvodnit, vysvětlit" se Jan nakonec rozhodne na pohlednici, kterou hodlá poslat Mirkovi do Švýcarska. A tu ho – což je psychologicky naprosto přesvědčivé a kompozičně signifikantní – napadne obava: *„Na lístku přes hranice, který si třeba snad i někdo přečte* [...] *přečte, že jsem chtěl odjet i já..."* (s. 285). Kdo z nás nikdy nezažil tenhle mráz po zádech?

* Není snad bez zajímavosti ocitovat, jak Ruskin charakterizuje stav mysli, jež propadá „patetickému klamu": je to *„klam způsobený rozjitřenými city, jenž nás, na nějaký čas, více nebo méně, z b a v u j e r o z u m u* [...] *všechny vzedmuté city mají stejný následek. Způsobují, že všechny dojmy vstupující do naší mysli z vnějška jsou falešné; tomu právě říkám obecným termínem ‚patetický klam'"* (zdůr. J. Š.). John Ruskin: *Modern Painters, svazek III., část IV. Kapitola XII, odstavec 5.*

Vypořádav se takto nerázně s emigrací, musel Fuks čelit dalšímu oříšku: třídnímu boji na vesnici, a to na vesnici, kde zažil joyceovskou epifanii, jež mu pomohla zůstat. Vesnička je to jak vystřižená z pohádky nebo z Páralova *Mladého muže & bílé velryby*; klasická kompenzace intelektuálního problému rodným kraje tam pod Brdy, kde jsem prožil svoje mládí mezi svými kamarádi. A Fuks ji prezentuje se všemi paraferná liemi lidové imaginace: *„Tohle byla jedna ze světnic jeho rodné vrůbecké chalupy s postelí, stolkem, prastarou obrovskou truhlou s namalovanými ptáčky a pak s oknem na průčelní zahrádku s keři stolistých růží"* (s. 116).

Jenomže, málo platné, do idyly zasáhne boj s třídními nepřáteli a je svolána schůze. Na ní se očekává likvidace vrůbeckých kulaků, kteří jsou tři: Majer, Bílek a Aubrecht (seřadil jsem je dle výše výměry). Pro Fuksův postoj, v rámci socrealismu dost atypický, je příznačné, že *druhým* Janovým nejlepším kamarádem je Franta Bílek, syn prostředního z kulacké trojice, a scéna schůze v hospodě je mimo jiné příkladem toho, co se stane se stylem spisovatele, jemuž není povoleno, aby se řídil podle své pochopené nutnosti. Jako přízraky ze socrealistických kovbojek padesátých let se tu objevují slova a obraty a spojení slov a umístění obratů, jaké byste marně hledali v *Panu Theodorovi* nebo v *Natálii Mooshabrové*. *Pars pro toto*: tytam jsou Fuksovy vždy jemné „slečny" a „paní". Tady působí *Maříková s Tesařkou a Kozlíkovou,* a tyto dámy neusednou na lavici před Jana; ne, ony *„si kecly zrovna před něho"* (s. 160). Kdybych byl placeným zaměstnancem Ústavu pro českou literaturu, provedl bych komparativní rozbor jazyka a stylu kapitoly *Velká schůze u Bobšů* a ostatních Fuksových spisů. Protože však naše malé *Listy,* třebaže jsou, dle mně nedostupných informací *Tribuny,* vydatně financovány z jistých amerických zdrojů, honoráře neplatí, musím se živit výukou americké literatury, takže na to nemám čas. Snad to však udělá nějaký pracovník Ústavu v Praze, třeba jako melouch.

Nejsou tu ovšem pouze přízraky *slov* z oněch kovbojek, ale

i přízraky *charakterů*. Z obávaného okresního tajemníka Strany se vyklube kvintesenciální rozšafa, jenž by zřejmě mouše neublížil, a vyjadřuje se příslušným jazykem: *„To si, matko, ještě, aby bylo jasný, sundám kravatu. Prosím vás, když tam sedíme a čekáme v tom horku od večera o třech pivech, vždyť to by sklátilo i Zulukafra"* (s. 159). Tajemník je prostě dobrák od kosti, žádný kráglovač, a svou laskavou prezencí v hospodě stvrzuje jednu nápadnou vlastnost tohoto zvláštního románu o třídním boji: *není zde zlých lidí*! Hodný člověk Fuks prostě nepřenese přes srdce, aby v jeho variaci sujetu, v němž se vyřádilo tolik zloduchů na jedné či druhé bojující straně (podle toho, zda sujet zpracovali autoři pro šuple či pro Čs. spisovatele), někdo někomu ublížil.

Nicméně, rozšafa přijel z Kraje do Vrůbek zlikvidovat ty tři kulaky. Avšak fuksovská dobrota proniká nejenom Janem, ale i srdcem tajemníkovým, a vůbec celým Rodným Krajem. Tajemník, jak už možná tušíte, vůbec nepřijel do Vrůbek spáchat nějakou takovou ohavnost, jako je likvidace pracujících s větší výměrou. On přijel dokázat, že v Rodném Kraji kulaci – žádní nejsou! *„Pan Majer má deset hektarů půdy,* [...] *Bílek má* [...] *hektarů dvanáct, a i ty obdělává jejich rodina, včetně syna, který se mimoto učí...* [...] *no a Aubrecht... Aubrecht, co vím, má sedmnáct hektarů, je tedy z Vrůbek největší. Ale copak je Aubrecht kulak? Aubrecht je udřenej chlap"* (s. 168).

Tedy *happy end*. Kulaci nejsou, a nikomu se proto nic zlého nestane. Ve Vrůbkách.

NOVÁ KRITÉRIA TŘÍDNÍHO PŮVODU

Fuks zde zavedl nejen nová kritéria, podle nichž určil kulaka (udřenej–neudřenej), ale prošlo mu, že jeho dobrotivé vidění zcela odporuje stalinské analýze, jak se na ni dobře pamatujeme ze školení v padesátých letech. Základní poučkou, již mi do hlavy vtloukal na školení v náchodské Vyhlídce jiný rozšafa (pak se z něho vyklubal ukázkový kariérista a ženatý donjuan), bylo, že kulak může být kdokoli od tuším deseti do tu-

ším třiceti hektarů nebo tak. Záleží totiž na *kvalitě* půdy, nikoli pouze na její *rozloze*. Dvanácti, neřkuli sedmnáctihektarový sedlák ze Zlatého prutu může docela dobře být kulak (zda neudřený, nevím), kdežto majitel pětadvaceti hektarů neúrodných horských políček kulak být nemusí. Čtyřicetihektarový sedlák, jehož Fuksův tajemník v hospodě uvádí jako příklad kulaka ze sousední vsi, pak podle tehdejší klasifikace už vůbec kulak není. To je velkostatkář, neudřený a se štětkou za kloboukem. Vrůbky leží zřejmě někde ve středních Čechách, a mít tam v padesátých letech sedmnáct hektarů, dost bych se tajemníka, byť i dary třídního smíru přinášejícího, obával.

Jenže Fuks je prostě hodný člověk, okolnostmi donucený psát v dosti nelaskavé době.

Setkání podivuhodná, nebo podivná?

A ta nelaskavá doba s jeho románem zle cloumá. Hrzalová píše, že cosi v románě *„zůstává jakoby pootočeno k minulosti, k onomu přízračnému světu, který obklopoval snění hrdinů starších Fuksových próz"* (*Rudé právo* 5. července 1974). A v knize, jež v kapitole *Velká schůze u Bobšů* přináší ukázku neosocrealismu, se skutečně jinak dějí divné věci. V saloně Mirkova strýce, kde Jan po fuksovsku trávíval mnohou chvíli *v zlaceném křesle*, visí obraz *ve zlatém rámu*. Podivný, mystický obraz, a znázorňuje skupinku *tuláků či vyděděnců* s vozem s plachtou, který táhne koník. Vyděděnci kráčejí dlouhou alejí, vycházející z jasu, *„z jednoho určitého místa a tím byl tento salon pražského lékaře.* [...] *z nádherného koberce, ze stěn, pokrytých olivově zelenými tapetami, z drahého starožitného nábytku,"* a jdou ke vzdálenému konci aleje, kde alej splývá *„s nebem"*. Jdou *„mrtvou pouští* [...] *k oáze, snad odsouzené k zániku"* (s. 82). To je na obraze v patricijském pražském saloně. Na své terapeutické pouti vrůbeckými lesy narazí však Jan na tuto skupinu vyděděnců, náhle zhmotněnou, vlekoucí se *kam*? *„Odněkud a někam jistě"* (s. 275). Teskný fuksovský motiv, který má zřejmě naznačit trpký osud lidí, na něž vrůbecká terapie nezapůsobila. Jak však ta terapie tedy působí na Jana? Ze socrealistické hospody u Bobšů ho přenáší do světa halucinací, tedy nenormálních, patologických duševních stavů. Protože definitivní rozhodnutí činí Jan až po schůzi, právě na této pouti vrůbeckým Waldenem, lze říct, že je činí ve stavu klinické psychózy, neboli ve stavu nesvéprávném.

Nejen to. Fuks přivádí svého Jana k něčemu ještě mnohem – z hlediska ideologie – horšímu. Více méně realistický román o správném rozhodnutí mění se, čím víc se blížíme jeho ideovému vyvrcholení – *v pohádku*!

Jak známo, k mechanismům pohádky patří důležitá úloha mystického čísla tři: tři úkoly, tři princezny, tři přání, tři setkání atd. I Jan na pouti začarovaným lesem potkává tradiční trojici: dědu Kozlíka, starou Aubrechtovou *„a do třetice* [...] *úplně jako v pohádce"* (s. 103) řídícího Šimka. Tyto tři postavy mají v románě typický pohádkový úkol: třikrát mu opakují zvěst, že se v místním rybníku, poprvé od časů císaře Josefa II., objevil opět hastrman. Jan kráčí a kráčí. V hloubi lesa potkává stařík, vracejícího se z hub. Rozvine se dlouhý rozhovor, v němž stařík rozpřádá dosti nenormalizační filosofii: *„Někdo je dobrák, jinej je zlej. Někdo je veselej, jinej smutnej.* [...] *Ale vobvykle je člověk vobojí. I dobrák i zlej, i veselej i smutnej"* (s. 223). Současní čeští spisovatelé sice nemají povoleno stát se příliš zajatci takovéhoto vidění, stařík však není současný český spisovatel. Kdo je to? Nu, hádejte. Pamatuje robotu, je tedy poměrně dost starý, a jak si ho Jan prohlíží, vidí, že stařík *„má velké, bledé, vypoulené oči, ústa skoro od ucha k uchu, hladkou, holou, žlutou tvář. A vlasy, na to stáří, vůbec ne šedivé, ale spíš světlé, rovné, dlouhé, skoro na ramena. A taky takový starý těsný kabátek jako tráva či mech, kalhotky jako třešně nebo jeřabiny, vysoké botičky černé"* (s. 225). Uhodli jste. Přerozenec Jan potkal v raném létě roku Vítězného Února ve vrůbeckých lesích hastrmana a ten úspěšně završil jeho jasné prozření kritikou feudální roboty.

A pak je v románě krásná, podivně teskná, smutná scéna na vrůbecké návsi. Jan tu nepotkává hastrmana, ale tentokrát koně, který má nový chomout, *„krásný nový postroj s barevnými knoflíčky"* (s. 136). Kůň *na něho kývá,* jako by mu chtěl něco naznačit. *„Co tu stojíš?"* oslovuje Jan koně. *„Čekáš na autobus anebo na pána?* [...] *Vy jste byli u nás, viď, pro tenhle nový postroj"* (s. 136–137). A co udělal kůň? *„Kývl a trochu se uklonil."*

Ten kůň se v románě jmenuje Fuks. Je v „novém chomoutě" s „barevnými knoflíčky".

Vlastností dobrého symbolu je konkrétnost, která umožňuje číst jej doslova, nebo v přeneseném, symbolickém smyslu. Čeští sedláci často dávali svým koním jméno Fuks. Koně trávívali svůj služebnický, ne-li otrocký život v chomoutech, které čeští sedláci rádi zdobívali lidovou ornamentikou, aby to trochu setřelo funkci toho příslovečného zařízení.

Jinou vlastností dobrého symbolu je, že si jej spisovatel nevymýšlí, nezasazuje do textu úmyslně, vědomě. Symbolická vlastnost elementů dobré prózy vyvěrá, jak pravil Hemingway, z toho, že popíše-li něco spisovatel dobře, pak to *může znamenat mnoho věcí.*

Co všechno může znamenat tento Fuks v chomoutu, ponechávám vaší obrazotvornosti.

A CO ZNAMENÁ TENTO ČLÁNEK?

Koncem srpna 1968 dostavil se na tehdejší ministerstvo kultury ČSSR mongolský velvyslanec a tlumočil jménem mongolského lidu upřímnou soustrast k tragické události. Mluvčí ministerstva, překvapen tímto zcela nečekaným projevem právě velvyslance Lidové mongolské republiky, poděkoval a pravil, že ho těší, že právě Lidová mongolská republika takto hodnotí tragickou událost, jež český lid postihla v noci na 21. srpna 1968. Velvyslanec, zdálo se, se zalekl, a pak pravil: „Tragickou událostí myslím smrt tří českých hudebníků, kteří se na zájezdu v naší zemi zřítili dne 21. srpna s autobusem do propasti. O žádné jiné události, k níž mělo toho dne ještě dojít, nevím, a prosím, aby to bylo zaprotokolováno." Velvyslanec se tedy zasichroval. Protože tak vytvořil precedens, jemuž svou vahou zástupce bratrského lidu dodal autoritativnosti, snad mi bude dovoleno, abych proti případným zkreslujícím citacím z tohoto článku v *Tribuně* použil podobného zasichrování.

Tedy: můj článek neznamená, že bych tvrdil (nikdy jsem nic takového netvrdil), že poúnorová historie naší vlasti je jediná černočerná noc, že vše, což od Strany jest, od ďábla jest, nebo například že experimenty jako zemědělská družstva byly *à la longue* a ve všem všudy zcela neúspěšné. Článek také neznamená, že prezentovat problém – který jsme v roce 1948 prožili patrně všichni, pokud nás nezhypnotizovalo kouzlo tehdy ještě pouze teoretické revoluce – jakožto svár rozumu a citu, v němž nakonec rozhodují emocionální, nikoli racionální argumenty, je falešné. Myslím však, že traktovat ten osudný (prosím, toto adjektivum zde nemá hodnotící význam) rok o čtvrt století později na úrovni tehdejší nostalgie, a relegovat perspektivu pozdějších, velmi tragických zkušeností způsobem pokleslých románů do polohy, která inherentně zpochybňuje platnost řečeného, není hodno autora Fuksova talentu, a vůbec evropského prozaika píšícího společensko-politické romány v poslední třetině 20. století.

Tenhle argument by ovšem možná neměl platnost, kdyby *Návrat z žitného pole* byl plodem autorova „zajetí svými představami o lidech a o skutečnosti". Mám však oprávněné podezření, že tento román je plodem zajetí spíše specifickou českou politickou situací éry normalizace, a proto mám další oprávněné podezření, že můj argument možná platnost má.

1975

SPISY JOSEFA ŠKVORECKÉHO SVAZEK 14
Řídí Vladimír Justl

JOSEF ŠKVORECKÝ
PODIVNÝ PÁN Z PROVIDENCE
A JINÉ ESEJE

Vybral, uspořádal, k vydání připravil, komentář napsal
a rejstřík sestavil Michael Špirit.
Obálku navrhl a graficky upravil Ondřej Šmerda
Vydal jako svou čtyřtisící čtyřstou osmdesátou publikaci
Ivo Železný, nakladatelství a vydavatelství, spol. s r. o.,
Praha 5, Ježovská 121/3, v roce 1999.
Odpovědná redaktorka Marie Válková.
Vytiskl FINIDR, spol. s r. o., Lipová, Český Těšín.
Vydání v tomto uspořádání první.

Doporučená cena 218,10 + 10,90 DPH = 229 Kč

Distribuci výtisku pro zrakově postižené a nevidomé čtenáře provádí:
Pro členy zasilatelské knihovny Nadace ECCE HOMO Brno.
Kontaktní adresa pro písemný styk: Pošt. př. 454, 660 54 Brno 2.

Všechny **knižní tituly** nakladatelství Ivo Železný si můžete objednat na adrese: **Služba čtenářům, nakladatelství Železný, Tuchorazská 17, 282 01 Český Brod (tel.: 0203/620 150).**
Kompletní knižní produkci nakladatelství Ivo Železný Vám nabídnou pražská knihkupectví Křižíkova v Praze 8-Karlíně (Thámova 115, přímo u stejnojmenné stanice metra trasy B) a Modré knihkupectví v areálu obchodního střediska Unimarket (přímo u stanice metra trasy B Lužiny). Totéž vám může poskytnout virtuální knihkupectví Eliška – Pl@neta knih na internetové adrese http://knihy.planeta.cz